

АРХІТЕКТУРНА КРИТИКА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ. ПОСТІНДУСТРІАЛЬНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ТА АКТУАЛЬНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

© Франків Р.Б., 2006

Розглянуто проблему неефективності архітектурної критики в сучасній Україні. Проаналізовано основні причини цього негативного явища, в основі якого лежить застаріле модерністсько-індустріальне розуміння цієї важливої складової архітектурного розвитку, що суперечить логіці становлення сучасного постіндустріального – інформаційного суспільства.

Наведено основні передумови ефективного функціонування архітектурної критики з урахуванням характерних якостей цього об’єктивного загальноцивілізаційного процесу.

У сфері архітектурної критики в Україні (як і в інших країнах), ще з початку 1990-х рр. існує якась неймовірна розгубленість і дезорієнтованість. Спочатку це певним чином узгоджувалося і виправдовувалося загальним хаосом і безладдям одного з найфундаментальніших перехідних періодів у новітній історії, котрий довелося пережити країнам пострадянського простору. Проте, вже на межі 1990–2000-х рр. ця розгубленість стала втрачати цей істотний ресурс для виправдання і через відсутність якихось помітних змін здається ще більш трагічною.

Загалом таке явище отримало два визначення. Одне – це твердження, що архітектурна критика відсутня взагалі, утворюючи, як виразився головний редактор журналу “Ватерпас” І. Лялюк, “зяючу діру” [1], другий у констатації її патологічного і неприйняттого характеру.

Не варто й говорити про те, які втрати це загалом зумовлює, адже із архітектурного життя зникає ключова рефлектуюча складова, що впорядковує індивідуальну творчість із соціокультурним контекстом і навпаки, – комунікативну вісь взаємовідштовхування і взаємозбагачення, без якої важко уявити будь-яку розвинену культурну форму.

Міркування, що оцінюють пострадянську архітектурну критику як “зяючу діру”, містить і стаття доцента ХДТУБА О. Ремізової “Критика архитектуры и архитектура критики” [2], основна думка якої полягає в тому, що критика має свої давно вироблені правила та закони і в такому вигляді в Україні не існує.

Така оцінка становища архітектурної критики не є чимось винятково українським на пострадянському просторі. В такій країні, як Молдова, взагалі немає повноцінного архітектурного видання, але навіть там, де вони є, можна спостерігати подібні ж занепадницькі констатації, як, наприклад, у статті І. Морозова з Білорусії “Умный в гору... О началах национальной архитектурной критики” [3].

Кількість тих, хто все ж не відмовляв архітектурній критиці бодай у формальному існуванні, здається трохи більшою. Проте, наприклад, у показовій статті такого роду “Архітектурна критика для професіоналів” [4], її автори професор Г. Фільваров та доцент М. Ксєневич визнають, що “сучасна київська архітектурна критика є дуже примітивною”, в якій “об’єктивний аналіз ...стоїть далеко позаду популістської риторики”.

Отже, ми потрапили в складну ситуацію, адже, незважаючи на різні констатації, відчувається, що йдеться про одне і те саме. Якщо “популістська риторика” не вписується у класичні закони критичного жанру, про які говорить О. Ремізова, то її немає. Разом з тим, якщо є ознака примітивності критики, це означає, що хоча б на такому рівні, але вона все ж існує.

У результаті цієї чергової дезорієнтації з приводу архітектурної критики виникає запитання: якою, принаймні, вона повинна бути у країні ХХІ століття та які в такому сенсі її стан та перспективи в Україні.

Напевно, однією з найгрунтовніших наукових розробок щодо специфіки архітектурної критики пострадянських країн стала дисертаційна робота білоруської дослідниці Н. Лобанової, якою було детально розмежовано і класифікаційні системи, і нові варіанти типології [5, 6].

Проте і до цього архітектурна критика не мала наукового підґрунтя, навіть в колишньому Радянському Союзі з його обмеженнями критики ідеологічною доктриною. Було складено досить розгалужену наукову картину класифікаційного розмежування з погляду найдальшої історичної перспективи та актуальних принципів, які не були таємницею і в 1990-ті рр. [7, 8, 9], але не справили помітного впливу на пострадянську дійсність. Чому теорія і практика знову виявились такими далекими?

В усіх роботах – як менш, так і більш сучасних – є головне принципове твердження. Воно полягає у тому самому розумінні критики як певної сполучної ланки, що покликана кореспондувати ті чи інші архітектурні прояви із контекстом того чи іншого соціокультурного середовища. Такий принцип критики є універсальним і може стосуватись різних об'єктів, починаючи від сучасних голлівудських блокбастерів [10].

У цьому сенсі, говорячи про українську архітектурну критику, не можна не згадати про ті фактори декваліфікації, котрих зазнавала ця сфера, як і вся галузь загалом у радянські десятиріччя. Довготривала відсутність практикування архітектури як форми культури фактично позбавила як проектувальників, так і культурологів самого предмета критики, за винятком переважно загальних, прихованих чи відвертих диспутів з одного цього приводу.

Декваліфікація спричинила термінологічну незбірливість та нездатність надійно обґрунтувати окремі явища на підставах співвіднесеності із природою зародження і тривання тих чи інших процесів культури та послідовною логікою їхнього розвитку принаймні за останні десятиліття.

Отже, розглянувши уважніше українську архітектурну критику 1990-х, помічаємо, що часто всі емоційно збуджені та спрагли первинних форм самоствердження, а тому схильні до безкомпромісності смислові компонування слів у реченнях, є скоріше безпосереднім продовженням тієї ж пострадянської архітектури тільки в лінгвістичній формі.

Проте, навіть незважаючи на все це, важко говорити взагалі про можливість існування окремої категорії людей, котрі, окрім професійної архітектурної освіти, також набудуть глибоких знань всіх прийомів та правил критики, зокрема науково розроблених і займатимуться виключно архітектурною критикою. За тих умов, які склалися в Україні сьогодні, таких буде небагато, про що автор статті може сказати і як дослідник пострадянської архітектури, і як редактор архітектурного журналу.

Задамо останнє запитання. Чому в сучасному суспільстві глибоке наукове підґрунтя професійної критики, відоме лише вкрай небагатьом, мінімально впливає на реальність, а перспектива виправлення цієї ситуації виглядає дуже примарною? Про сучасне суспільство загалом, а не лише пострадянське тут можна говорити тому, що подібні проблеми виникають і в т. зв. розвинених країнах. У цьому зв'язку хорошим прикладом є оцінка архітектурної критики лауреатом премії Пріцкера Ремом Кулхасом, який починав свою кар'єру як журналіст. "Нинішній стан архітектури характеризується неймовірною кількістю текстів, присвячених архітектурі, і водночас критики надзвичайно мало" [11]. Поряд із тим знаходимо і таке: "Критика – не думка, а інформація і концепція".

Збільшення кількості інформації – це насправді специфічна особливість сьогодення. Мета цієї статті – показати, що саме вона потребує особливої уваги у намаганнях відповісти на наше останнє запитання.

Інформація як титульна субстанція постіндустріальної інформаційної епохи потребує нового трактування й організації. Ще Чарлз Дженкс писав, що "завдяки ілюстрованим журналам, "Кодаку" Середня Людина має добре укомплектований музей уяви" [12]. На початку ХХІ ст., коли

глобалізація остаточно утвердилась як міцний загальносвітовий процес, “Середня Людина” отримала чергову порцію інформаційного впливу та фрагментації свідомості.

Вимоги до інформативного формату змінилися. Тепер їх можна сформулювати у вигляді девізу: *жодна думка не варта того, щоб висловлювати її впродовж понад трьох хвилин*. У цій новій ситуації архітектурна критика, зрозуміло, не може існувати у тих формах, котрі передбачають копітку звиряння із розлогими правилами та побудову тривалої і складної конструкції. Такими питаннями мають займатися фахівці з теорії та історії архітектури.

Пов’язано це з тим, що потрібно завжди пам’ятати про двосторонній рух всередині комунікативної ролі архітектурної критики. Вона як частина актуального процесу не лише відкриває обумовленість тих чи інших архітектурних проявів соціокультурним контекстом, але і певним чином формує розуміння самим соціокультурним середовищем своїх можливостей і свого відображення у матеріальній культурі.

У цьому сенсі архітектурна критика як комунікація в епоху комунікацій стає частиною загального цивілізаційного процесу і набуває особливої ваги. Відомий теоретик культури і комунікацій професор М. Маклюен колись говорив, що “тепер можна буде контролювати емоційний клімат цілих культур, так само як у нас виходило із підтриманням рівноваги світової ринкової економіки” [13]. Традиційно природу архітектурної критики розуміють як деяку систему оцінкових дефініцій, створену в колі професіоналів у межах того самого кола. При цьому передбачається, що решта соціуму повинна приймати такі дефініції з огляду на авторитет цього професійного кола у цій сфері.

Власне, саме така модель архітектурної критики є тим мірилом, від якого відштовхуються її сьогоденні оцінювачі та доброзичливці, але ступінь її пов’язаності із логікою розвитку інформаційного суспільства в такому випадку не дає можливості говорити про повноцінне здійснення критикою своєї комунікативної ролі.

М. Маклюен висловлював ідею про повернення т. з. “глобального села” до природного слуховізуального багатомірного сприйняття світу і колективності, а також стверджував, що в нових умовах *бізнес і культура виявляються поняттями рівнозначними і взаємозамінними* [14, 15]. Проводячи паралель стосовно архітектурної критики, можна згадати про відомого члена міжнародної організації архітектурних критиків Пітера Блонделя Джонса, котрий наголошує на тому, що “антропологічні знахідки доводять, що на початку цивілізації будівля відображала суспільство. Також відомо, що різниця між будинком і твором мистецтва, а також ...розмежування між практичністю і красою є проблемами, народженими пізнішою фрагментацією і спеціалізацією. Тобто всі будівлі мають культурне значення” [16]. Згаданий автор визнає також, що “ми надаємо перевагу тим видам просторів, які нам показує телебачення, тоді як інші ігноруємо”.

Якщо скласти разом хоча б ці рефлексії з різних сфер, зацікавленням яких є архітектура, комунікації, інформаційне суспільство та його спосіб генерування культури, перед нами виникає конструкція взаємного збігу і доповнення.

З одного боку, *архітектори* (наприклад, Рем Кулхас) визнають, що “створення текстів про архітектуру – одна із найважливіших сфер діяльності архітектора, а також ..., що можливо привести у рух набагато більшу частину реальності, коли пишеш про архітектуру, ніж коли створюєш її. ...Книги про архітектуру повинні стосуватись антропології і вивчення культури принаймні так, як і власне архітектури” [11]. Далі *архітектурні критики* (наприклад, Пітер Блондель Джонс) згадують про актуальність антропологічних знахідок, які свідчать, що первинно всі будівлі відображали суспільство. Визнані *пророки постіндустріалізму* (наприклад, Маршал Маклюен), твердять про схожість нової та доіндустріальної епох, але на новій електронній основі.

Нагадаємо, що архітектурна критика є комунікацією, що становить частину самого процесу. Коли оцінкова місія починає розчинятись у концепції повернення до повної трансляції будівлями культури, яка ототожнюється з бізнесом, а головною рушійною силою стають комунікації, то архітектурна критика просто за своєю природою не може тривати у дотеперішніх академічних межах.

За логікою розвитку постіндустріального інформаційного суспільства архітектурна критика має стати частиною бізнесу, інакше вона перестане бути частиною культури.

Відомо, що індивідуум отримує інформацію про довкілля та пов'язаний із нею через систему популярних і доступних комунікацій. Коли виникає бажання власної будівельної активності та потреба у створенні архітектури, індивідуум звертається до тієї самої, зрозумілої йому системи комунікацій і на основі наданого йому вибору здійснює свій вибір – так робиться архітектура.

Чи присутня в такій послідовності дій архітектурна критика у традиційному її розумінні? Ні. Чи існує вона взагалі? Так, існує або може існувати. Чи впливає вона на культуру? Як ми переконалися, практично не впливає, і це означає, що виконати свою комунікативну місію не може. Чи може бути, отже, така критика повноцінною частиною сучасної культури? Ні, не може.

Сьогодні для побудови архітектурної критики на нових засадах ключовим питанням є розуміння суцільності вартісного критерію. І. Швецова з Новосибірської архітектурно-художньої академії стверджує, що головним завоюванням пострадянського періоду тамтешньої архітектури стала доступність “всіх до всього” [17], а спроби повернення до суб'єктивності поглядів руйнують професійну комунікацію.

Звертатися до таких далеких від України пострадянських регіонів доводиться тому, що зрушення в бік суцільності вартісного критерію далеко не розпізнані як об'єктивний еволюційний фактор. Суттєвим фактором такого становища є зрозумілі труднощі із розмежуванням *соціокультурної та соціодеградаційної площини*.

Іншими словами, суцільність вартісного критерію в архітектурній критиці – це не те саме, що некритичність взагалі. Вона не означає, що оцінкові дефініції зникають та перетворюються на тлумачення та виправдання всіх без винятку наслідків проектно-будівельної активності. Разом із трансформацією індустріальності трансформувалися класичні догмати модернізму, тому немає нічого дивного, що відбулося і зрушення у деміургівській ролі архітектора у суспільстві. Власне і проблема суцільності вартісного критерію знаходиться саме у цій площині.

За теперішніх обставин суспільство в особах замовників перетворюється у повноцінного співавтора архітектури, що спричиняє не лише повернення з минулого принципу злитості соціального і культурного (“будь-яка споруда має культурне значення”, як про це говорив Пітер Блондель Джонс). Це також свідчить і про спроможність самих замовників вибирати і організувати архітектурні прояви своєї епохи. Очевидна у цьому випадку потреба у відповідній інформативній комунікації заповнюється архітектурною критикою нового взірця, котра не диференціює соціокультурні прояви на кращі і гірші, оскільки це було б однією з форм модерністсько-деміургівського ставлення архітекторів до суспільства.

Отже, ми визначили простір суцільності вартісного критерію в архітектурній критиці. Залишилася остання важлива деталь – окреслити сферу дії категоричних оцінкових розмежувань, без якої розвивається сама сутність критики. Ця сфера обмежується соціодеградаційними рамками.

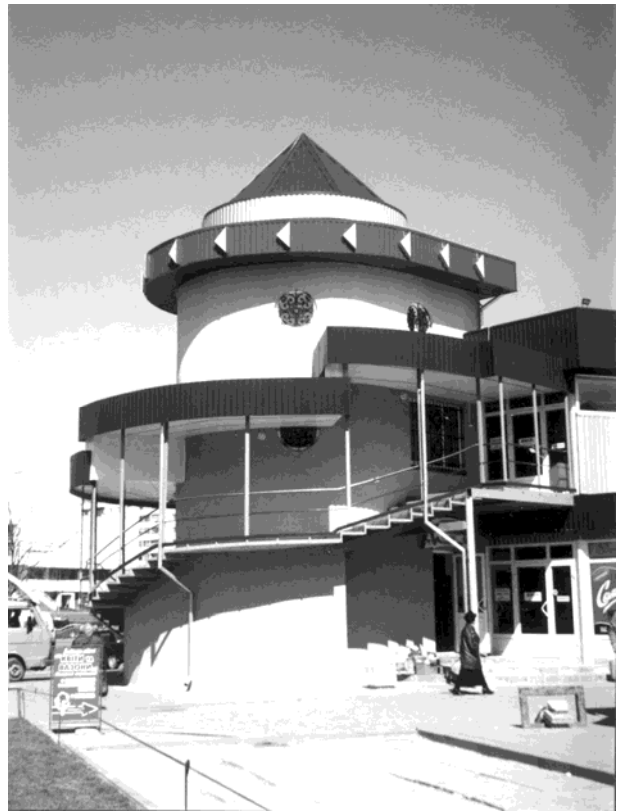
Розглянемо близький нам український досвід 1990-х рр., коли перехідний характер пострадянської архітектури мав два відчутні вияви – наслідків професійної декваліфікації 1970–80-х рр. та наслідки шкідливих дій державно-бюрократичних структур внаслідок високої корумпованості.

Іншими словами, ми маємо справу із двома сутностями у перехідній природі української архітектури 1991–2001 рр. Одна з них обумовлена існуванням самих факторів перехідної свідомості в пострадянській архітектурі, які, зрозуміло, не можуть розглядатись як достатня причина для негативної відповіді на запитання про її цінність. Друга обумовлена низкою інших факторів, зокрема і щойно перерахованих, котрі не можуть бути нічим іншим, як явною ознакою саме такої негативної відповіді. Отже, перша виявляє складову світоглядного стану, друга – деградацію способів її вираження.

Для ілюстрації цього розмежування можна привести два приклади – односімейного житлового будинку у Чернівцях, спорудженого за проектом О. Аршиніна та Н. Горбачової (рис. 1) та торговельного комплексу “Гостинець” у Луцьку, збудованого за проектом архітектурного бюро “АДК” (рис. 2).

*Рис. 1. Житловий будинок у Чернівцях
(арх. А. Аршинін, Н. Горбачова)*

*Рис. 2. Торговельний комплекс “Гостинець”
у Луцьку (арх. бюро “АДК”)*

Перший є зразком симптоматичного для культурного і зокрема архітектурного розвитку пострадянського часу напрямку чуттєвого переживання відродження категорії художності. Причому являє собою випадок, коли архітектор проектував для себе і тому був вільним від фактора впливу замовника.

Другий, очевидно, містить ті самі соціокультурні мотивації, але сумнівні та неоднозначні умови початкового накопичення капіталу в пострадянській Україні відобразилися тут значно більшою мірою – так що ми рельєфно помічаємо наслідки соціодеградаційного фактора.

Іншими словами, категорійно-оцінкова сфера нової архітектурної критики повинна переміститись із сфери оцінки якості культурних явищ до сфери оцінки якості їх трансляції засобами матеріальної культури. Навіть людина, що не посвячена у тонкощі наукових розробок у царині архітектурної критики, може відчувати, що така сфера категорійно-оцінкової діяльності архітектурної критики набагато більше сумісна із середовищем масової комунікації, в якій тепер формується та існує свідомість як індивідуума, так і соціуму.

У сенсі вищесказаного можна говорити, що для успішного виконання своєї важливої ролі архітектурна критика повинна формувати і пропонувати за законами постіндустріальної епохи набір архітектурних проявів, точно пов'язуючи їх із соціокультурним контекстом. Варто підкреслити важливість зворотного вектора цієї комунікації. Архітектурна критика повинна також тлумачити можливості, надані соціокультурним контекстом професійним архітектурним колам. Отже, архітектурна критика зможе знову зайняти істотні позиції відповідальної та необхідної складової архітектурного життя, реально впливатиме на проектно-будівельний процес і набуде впевненості у своїй відповідності сучасності і викликам майбутнього.

1. Лялюк И. Смотр-конкурс дипломных проектов 2001 года // *Ватерпас.* – 2001. – № 5. – С. 85.
2. Ремизова Е. Критика архитектуры и архитектура критики; <http://www.archiart.com.ua/data/remizova/text.htm>.
3. Морозов И. Умный в гору... О началах национальной архитектурной критики;

<http://www.ais.by/index.php?option=content&task=view&id=83&Itemid=3>. 4. Ксенович М., Фільваров Г. *Архітектурна критика для професіоналіс*; <http://www.grad.kiev.ua/articles/architect.html>. 5. Лобанова Н.В. *Типология архитектурной критики // Градостроительство и архитектура: актуальные проблемы: Сб. науч. тр. / Бел. нац. техн. ун-т, архитектурный факультет. Минск: Тэхналогія, 2002. С. 90–93.* 6. Лобанова Н.В. <http://www.ais.by/index.php?option=content&task=view&id=191&Itemid=3>. 7. Паскевич Э.Я. *Архитектурная критика и художественная культура // Теория и история арх-ры: Обзор. информ. Вып. 2 – М.: Всесоюз. науч.-исслед. ин-т теории архитектуры и градостроительства, 1988. – 52 с.* 8. Вальтерова Р. *Критика в системе архитектурной деятельности: Автореф. дис. ... канд. арх. – М., 1982. – 26 с.* 9. Седлакова Р. *Художественная критика в архитектуре / Пер. с чешск. В.К. Иванова. М.: Стройиздат, 1991. 240 с.* 10. Кэтрин Кинн; <http://www.kulichki.com/tolkien/archiv/tower/01.html> 11. *Зачем писать об архитектуре*; <http://www.nlo.magazine.ru/artist/dudec/dudec37.html> 12. Дженкс Ч. *Язык архитектуры постмодернизма: Пер. с англ. – М.: Стройиздат, 1985. – 136 с.* 13. McLuhan M. *Understanding media: The Extensions of Man. – N.Y., 1967. – P. 20.* 14. McLuhan M. *Culture is Our Business. – N.Y., – Toronto, 1970. – P. 54.* 15. Чугунов А.В. *Теоретические основания концепции “Информационного общества”*; <http://institute.org.ru/library/articles/1021546566.html> 16. Бландель П. Джонс. *Архитектурная Критика и История Архитектуры*; <http://www.archi-tector.org/rus/tblindell.php> 17. Швецова И.В. *Архитектурная критика – значение, функции, культура*; <http://www.a3d.ru/archi/stat/shvec.php?nz=21&sdnig=1>

УДК 711.25

В.В. Шулик

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка,
кафедра дизайну архітектурного середовища та містобудування

ПРО ВИТОКИ РЕКРЕАЦІЙНОЇ АРХІТЕКТУРИ

© Шулик В.В., 2006

Охарактеризовано процес будівельної діяльності людини доісторичного періоду та визначено особливості і час появи рекреаційної архітектури.

Розвиток середовища відпочинку, фізичного і духовного відродження людини, на різних історичних етапах обумовлювався її рекреаційними потребами, які набували різноманітних форм протягом всієї історії розвитку людства. Первинним середовищем для відпочинку, звичайно, було природне оточення людини, яке поступово удосконалювалося і перетворювалося у природно-антропогенне, тобто створювалося житло стародавньої людини. Окремі дані [2] вказують на те, що історія архітектури починається з перших кроків будівельної діяльності людини, на ранніх стадіях розвитку суспільства, коли можна спостерігати появу однакових типів споруд і конструктивних прийомів у найвіддаленіших одна від однієї країнах, які, вірогідно, не мали між собою жодних зв'язків. Однак наявність конструктивної основи та наповнення споруди тією чи іншою функцією ще не є достатнім, аби вважати такий вид будівельної діяльності архітектурою [1, 7]. З розвитком в Україні рекреаційно-туристичної сфери, появою нових спеціальностей та спеціалізацій, за якими готують фахівців для функціонування вказаної галузі, введенням в окремих вузах (наприклад, Полтавський НТУ ім. Ю. Кондратюка) для підготовки архітекторів дисципліни „Основи формування рекреаційних систем” питання впорядкування окремих аспектів з історії рекреаційної архітектури є досить актуальними і потребують своєчасного розгляду.

У спеціальних виданнях [4, 5], а також тематично близьких до них [6, 8] не аналізують доісторичного періоду будівельної діяльності людини та особливості появи рекреаційної архітектури. Такі дані з певним ступенем ймовірності можна встановити на основі інформаційної бази, що знаходиться у роботах із загальної історії архітектури [1–3, 7]. Доісторичний період поділяється